

Hvor længe skal man sidde i fængsel for underslæb?

Af professor Lars Bo Langsted

Juridisk Institut, Aalborg Universitet

I tirsdags var den der igen – diskussionen om, hvorvidt strengere straffe forebygger kriminalitet. Ja, siger retsøkonomen Henrik Lando, nej siger strafferetsprofessor Vagn Greve. Og selvom de begge måske kan have lidt ret, kan de næppe have lige meget ret. For at trænge om bag de stærkt forenklede påstande, kan det imidlertid være formålstjenligt først at vurdere de to fortaleres ståsted.

Retsøkonomer har som udgangspunkt, at ethvert individ er rationelt. Med det udgangspunkt kan man opstille mere eller mindre komplicerede beregninger, der viser omkostninger ved forskellige typer af retlige tiltag og sanktioner – herunder hvornår »prisen« for at begå en forbrydelse – teoretisk set – bliver for stor. Et eksempel: hvor streng en straf skal der til for at afskrække A fra at stjæle 100.000 kr.? En rationel - risikoneutral - betragtning vil sige, at der skal en straf til, der mindst er på samme niveau og helst højere, altså $100.000 + 1$. Imidlertid er risikoen for at blive opdaget og straffet ikke så stor. Man må derfor gange med opdagelsesrisikofaktoren, der f.eks. er på 25 %. Man vil således skulle straffe med en bøde på $400.000 + 4$. På den måde har man »beregnet« hvor stor en bøde, der skal til for at afskrække A fra at begå den påtænkte forbrydelse.

Lige så enkelt det ser ud – lige så virkelighedsfjernt er det: Forudsætningen for at det rent faktisk vil afholde A fra at stjæle de 100.000 kr. er at A kender straffen og kender den faktiske opdagelsesrisiko. Han skal samtidig være i stand til at lave ovennævnte beregning og han skal, inden han tager de 100.000 sætte sig ned med en lommeregner og tænke sig ualmindeligt godt om. Han skal endvidere ikke være besjælet af andre motiver: at han f.eks. skal bruge 100.000 kr. her og nu, at han vil genere ejeren af de 100.000,-, at han ikke er et rationelt væsen, men derimod optimist med hensyn til egne evner til at undgå at blive en af de 25 %, der bliver opdaget o.s.v., o.s.v.

At retsøkonomer mener at kunne finde en bekræftelse i, at strafmassen og de konkrete straffe i en del stater i USA er hævet meget de senere år kombineret med en nul-tolerance politik i de samme stater, og at kriminaliteten der er gået ned, er ikke underligt. Det er vel resultatet af, at de mener, at der må være et break-even et sted: når blot straffen bliver streng nok, falder kriminaliteten. Problemet er imidlertid, at man har konstateret tilsvarende eller større fald i kriminaliteten i stater, der ikke har indført en massiv strafforøgelse.

Strafferetsforskere og (især) kriminologer beskæftiger sig med den faktisk forekommende kriminalitet, de rigtige gerningsmænd, og virkningen af fængselsophold hos disse. De beskæftiger sig også med rigtige menneskers mangefacetterede og langt fra rationelle motiver. Det er næppe muligt at opdrive en strafferetsforsker eller kriminolog i norden, der mener, at strengere straffe medfører mindre kriminalitet. De er enige i, at den indsatte har vanskeligt ved at begå kriminalitet overfor ikke-indsatte, men de mener til gengæld, at den forhenværende indsatte ofte vil være endnu dybere forankret i sin kriminalitet, når han

kommer ud af fængslet, således at strengere straffe samlet set vil avle flere forbrydelser og ikke færre forbrydelser.

Forskningschef i Justitsministeriet og kriminolog Britta Kyvsgaard var i tirsdagens avis citeret for at de offerundersøgelser, der gennemføres, ikke tyder på, at den enkeltes risiko for at blive udsat for en voldsforbrydelse er mindsket de sidste 10 år. I samme periode er længden af den gennemsnitlige straf der blev idømt for simpel vold imidlertid steget med knapt 60 % fra 53 dage i 1995 til 84 dage i 2006. Tilsvarende er den gennemsnitlige straf for alle typer af vold steget med ret præcis 60 % fra 83 dage til 133 dage.

Man bør dog måske også nuancere debatten på andre måder. Der er oplagt forskel på, hvor velovervejede forskellige typer af forbrydelser er og det er givet, at jo mere velovervejet en forbrydelse er, jo større er muligheden for at gerningsmanden vil tænke rationelt og i den forbindelse overveje størrelsen af den straf, han eller hun risikerer. En velkalkuleret analyse vil imidlertid også inddrage opdagelsesrisikoen – som retsøkonomerne også i deres beregninger anvender. Men begge aspekter er selv ved »rationelle« forbrydelser svære at opfylde. En forbrydelse som underslæb – altså en kasserer eller direktør, der tilegner sig 1 million kroner af virksomhedens kasse – antages ofte at høre til i den rationelle gruppe af forbrydelser og det er vel hævet over enhver tvivl, at den som regel begås efter betydeligt mere moden overvejelse end langt de fleste volds- eller sædelighedsforbrydelser. Betingelserne for at en justering af strafferammen og/eller de konkrete udmålte straffe kunne have en præventiv værdi burde således være til stede her.

Jeg har imidlertid i mange år i forbindelse med undervisning, foredrag og kursusvirksomhed endnu aldrig mødt nogen uden for juristernes kreds (og knapt nok der), der kunne fortælle mig, hvad den konkret forskyldte straf for underslæb af 1 million kroner omtrentligt ville være. Lidt flere, men stadig et forsvindende mindretal har været i stand til at svare på, hvad strafferammen er for underslæb. På spørgsmålet, hvad opklaringsprocenten mon kan være for den slags forbrydelser, er der heller ingen, der tør svare konkret, men det er en udbredt opfattelse, at den er lav. Kombineres disse iagttagelser med den erfaring, at økonomisk kriminelle meget ofte nærer en usvigelig tiltro til egne evner kombineret med et udpræget selvretfærdiggørelsesgen, synes enhver form for kriminalitetsformindskelse gennem en forhøjelse af strafferammerne udpræget illusorisk. Og det endda på et område, hvor den kriminelle kunne tænkes at besidde en hvis form for rationalitet i forbindelse med gerningen. Det er antageligt tilstrækkelig præventiv effekt for de fleste, der overvejer at begå underslæb, at det er strafbart og derfor forbundet med social fordømmelse og deroute, hvis man bliver afsløret kombineret med en formodning om, at man nok også kommer i fængsel.

Man skal ind i den specielle erhvervsreguleringsret før bødestørrelser indenfor de enkelte områder muligvis kan have en adfærdsdirigerende effekt. Mængden af konkurrencelovsovertrædelser, overtrædelser af arbejdsmiljølovgivningen eller miljølovgivningen er således formodningsvist følsomme overfor bødestørrelser. Disse kan givetvis blive så små, at de bliver konkret betydningsløse, men samtidig skal de bevare en proportionalitet til den konkrete forbrydelse, så det ikke bliver gratis – eller så dyrt, at det kan være ligegyldigt, man bliver alligevel ruineret, - at fortsætte sin lovovertrædelse. Hertil kommer at bødeniveauet skal være så velbeskrevet og opdagelsesrisikoen så tilpas stor, at straftruslen også virker som en realitet for den enkelte.

Det er vist desværre kun blandt retsøkonomer, man finder belæg for, at straffastsættelse kan ske optimalt, således at (næsten) enhver forbrydelse kan forhindres, blot straftruslen har den rigtige størrelse – hverken for meget eller for lidt. Virkelighedens gerningsmand og gerningssituation ligger så langt fra retsøkonomernes fuldstændigt rationelle og velbegavede gerningsmand med fornøden matematisk indsigt – at alt taler for, at det er strafferetsforskerne og kriminologerne, der kommer på tættest på sandheden: Vi kan – som altovervejende hovedregel – ikke straffe os ud af kriminaliteten.